

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым
Министрлігі

Ахмет Байтұрсынов
атындағы Қостанай
мемлекеттік
университеті

Министерство образования
и науки Республики
Казахстан

Костанайский
государственный
университет имени
Ахмета Байтұрсынова

Байтұрсынов оқулары

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛДАРЫ

Байтұрсыновские Чтения

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ

Baitursynov readings

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND RESEARCH CONFERENCE
CONTENT

1-інші бөлім

Сәуір, 2016

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

ЖАЗЫКБАЕВА Г.К.	ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА	129
КАЛКАБАЕВА А.Е.	ДЕЛОВАЯ РЕПУТАЦИЯ - КАК КРИТЕРИЙ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ФИРМЫ	131
ЗАВЬЯЛОВА Е.Н.	АНАЛИЗ АКТИВНЫХ ОПЕРАЦИЙ БАНКОВ ВТОРОГО УРОВНЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН (НА ПРИМЕРЕ АО ДБ «АЛЬФА-БАНК»)	134
ИСАЕВА А.Т. ТАЖЕНОВА И.Ж.	МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЕДИНОЙ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА	140
ИСАЕВА А. Т. ЕРЖІГІТ А. Б.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ САЛАСЫН ДАМУДАҒЫ ЖАҢА БАҒЫТТАР	145
ИСАЕВА А. Т. ДОСПАЕВА Ұ.Б.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ ЖӘНЕ СЕРВИСТІК ҚЫЗМЕТ САЛАСЫНДАҒЫ МЕЙРАМХАНА БИЗНЕСІНІҢ ДАҒДАРЫС КЕЗЕҢІНЕН ШЫҒУ ЖОЛДАРЫ	149
ИСМАГУЛОВ М.К. ГОРЕЛОВ А.Н.	ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УСЛОВИЯХ МИРОВОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	153
ИСМУРАТОВА Д.А. ГОРЕЛОВ А.Н.	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ	157
КАЙЫРБАЕВА Г.К. АЙСИНА А.М.	ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТА ДЕВАЛЬВАЦИЯСЫ: ТАРИХИ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ	159
КАКИРОВА А.М.	СУЩНОСТЬ И ПРИНЦИПЫ КОНТРОЛЯ КАК ОСНОВНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО НАЛОГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА	162
КОВАЛЕНКО А.В.	ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИОЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ	164
КОЗБАКОВ Д.М. САРТАНОВА Н.Т. КУРМАНГАЛИЕВА А.К. ПИСОЦКИЙ Д.И.	ЭКСПО-2017 - НОВЫЙ ШАГ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ	168
	КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К УСТОЙЧИВОМУ ЧЕЛОВЕЧЕСКОМУ РАЗВИТИЮ	173
ЛИПЧЕНКО Е.А.	ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ СТРУКТУРНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ	179
МИШУЛИНА О.В.	ВНЕШНЯЯ СРЕДА ОРГАНИЗАЦИИ: ПОНЯТИЕ, ОСОБЕННОСТИ, КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ	181
МУРАТОВА Д.Д. САРТАНОВА Н.Т.	СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	187
МАМОНТОВ С.А. МУСТАФИНА А.С.	ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА: ПРОЕКТНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ	191
НУРАХМЕТОВА Г.С.	МОДЕРНИЗАЦИИ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ РК	197
ПАНИНА Г.В.	ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ КАЗАХСТАНА	198
ПИГОРЕВ И.Я. БЕСЕДИН Н.В. ИШКОВ И.В.	ТЕХНОЛОГИЯ ВОЗДЕЛЫВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР НА ПОРОДАХ ГОРНОРУДНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И РЕКУЛЬТИВИРОВАННЫХ ЗЕМЛЯХ	204
САЛЬКИНА А.С. УТЕБАЕВ Р.А.	ЗОЛОТО И ЕГО ОТТЕНКИ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ	208

ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТА ДЕВАЛЬВАЦИЯСЫ: ТАРИХИ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

*Қайырбаева Г.К.-аға оқытушы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті
Айсина А.М.-2 курс студенті, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті*

Түйін-мақалада ұлттық валютаның құнсыздануы, оның тарихи аспектілері мен қазіргі жағдайының негізгі мәселесі қарастырылған.

Кілттік сөздер: девальвация, инвестор, нарық, гиперинфляция, валюта.

Халықаралық қаржы нарығындағы, ұлттық қаржы бағамының төмендеуі, қаржы резервінің азаюы, мемлекеттің төлейтін балансы және тез арадағы сауданың төмендеуімен байланысты, ұлттық ақша бірлігінің тұрақты құндылығының заңды дәрежеде төмендеуі, құнсыздануы. Соңғы уақытта Қазақстанда болып жатқан ұлттық валюта – теңгенің девальвациясының себебі: негізгі сауда серіктестерінің валюталық бағамының шамасы төмендегеннен отандық тауарлардың бәсекеге қабілетсіздігі.

Девальвация - халықаралық қаржы нарығындағы, ұлттық қаржы курсының төмендеуі, қаржы резервінің азаюы, мемлекеттің төлейтін балансы және тез арадағы сауданың төмендеуімен байланысты, ұлттық ақша бірлігінің тұрақты құндылығының заңды дәрежеде төмендеуі, құнсыздануы. Әдетте, елдің ішкі нарығында теңгерімі мен төлем теңгерімінің күрт нашарлауының, валюталық сақтық қорлардың (еркін нарықтағы шетелдік валюталар қорының және халықаралық шарт негізінде шетелдегі шоттарда және халықаралық валюталық-несие ұйымдарында, мыс., Халықаралық валюта қорында, құрылған арнаулы қорларда) құрылуының, сондай-ақ шетелдік банкнот, монета, т. б. қорының) сарқылуының, халықаралық нарықтарда ұлттық валюта бағамының құлдырауының салдары болып табылады. Ашық және жасырын девальвация түрлеріне бөлінеді. Ашық девальвация заңды тұрғыда танылған девальвация, алтын қорынан өтелмейтін көлемде қағаз ақшаларды айналыстан алу немесе айырбастау есебінен валютаның ресми бағамын төмендету. Гиперинфляциядан кейін валютаны тұрақтандыру әдісі. Жасырын девальвация - ресми жария етілмеген девальвация, мемлекеттің құнсызданған ақша купюраларын айналымнан алмай-ақ ақша өлшемінің нақты алтын баламын төмендетуі[1].

Ал, бүгінгідей әлемдік экономикалық дағдарыс жағдайында девальвацияның артықшылығы мен тиімділігі де бар. Бірінші жағынан, әлемге түгелдей жайылған қаржы дағдарысының әсерінен несие нарықтары құлдырап, мұнайдың және басқа да шикізаттардың бағасы төмендеді. Бұл жағымсыз құбылыс Қазақстанның ұлттық экономикасынан да айтарлықтай сезілуде. Елімізде қолма-қол валюта ағынының азаюынан қаржы көлемінің өсу қарқыны төмендеді. Сондай-ақ несиеге деген пайыздық мөлшерлеменің жоғарылауы мен халық табысының азаюы тауар сатып алушылардың белсенділігін төмендетті. Екінші жағынан, девальвацияны қолданудан әуелі өнеркәсіптік өнімнің, содан соң тұтынушылар нарығындағы бағалардың өсімі баяулайтыны белгілі.

1993 жылы енгізілгеннен кейін ұлттық валютаның бағамы 1 доллар үшін 4,7 теңге деп бекітілді. 1993 жылдың ең «қымбат теңге» көп ұзамай, яғни 1,5 ай ішінде арзандап кетті. 1994 жылдың соңында ол 8,6 есеге арзандады (1 доллар үшін 52 теңге). Дегенмен ұлттық валютаның төмендеуі тыныш, халық арасында қорқыныс туғызбай және сауда нүктелерінде бағалардың өсуінсіз өтті. Ол кезде доллар қатты сұранысқа ие болған жоқ.

Ұлттық валютаның бірінші рет ресми хабарланған девальвациясы 1999 жылдың 4 сәуірінде болды. Ұлттық банк қалқымалы айырбас бағамы режиміне өтуі туралы айтты. Доллар бірден 84 теңгеден 138 теңгеге өсіп кетті, яғни 40 % - ға құнсызданды. Бірақ теңгенің қомақты девальвациясына қарамастан депозиттік нарықтағы жағдай тыныш, бірқалыпты болды. Өтімділікпен қиындық, теңгелік депозиттерді шетел валютасына жаппай ауыстыру, коммерциялық банктерден салымдарды тез арада алу сияқты жағдайлар байқалған жоқ.

Қалқымалы айырбас бағамы енгізілгеннен кейін ішкі қарыздардың қымбаттағандығынан банктер салымдарды қабылдауды көбейтті, резиденттер депозиттерінің көлемі 2,1 есеге артты. Банктік жүйеге сенім жақсы деңгейде болды. Халық салымдарының мөлшері 74% -ға көбейді.

Қалқымалы айырбас режимі - Қазақстанның ақша – несие саясатындағы жаңа этап. «...бұл жағдайға ұзақ және зейінмен дайындалдық, басқа мемлекеттердің тәжірибесін зерттедік, біз экономикалық құрылымы бойынша бізге ұқсас мемлекеттердің, әсіресе Канада мен Австралия, бенчмаркінгін қарастырдық. Бүгінгі күннен бастап Қазақстан ұлттық валютаның сұранысы мен ұсынысына негізделген жаңа экономикалық саясатқа көшуде», - деген болатын елбасы[2].

Бұдан кейін теңгенің арзандау қарқыны бәсең жүріп, 2002 жылы бір АҚШ долларының бағасы 156 теңгеге таяп барып тоқтады.

2003 жылдан бастап Қазақстанда теңгенің құны артып, доллар арзандай бастады. 2007 жылы доллардың құны 120 теңге 30 тиынға дейін түсті. 2007 жылдың соңына таман әлемдік қаржы дағдарысы

Кесте – Ең төменгі жалақы көлемі, АЕК, KZT және USD балалар жәрдемақысы және зейнетақы

Көрсеткіш	01.01.2014ж. KZT көрсеткішінің мөлшері	01.01.2014ж. ҚР ҰБ курсы бойынша USD көрсеткішінің мөлшері	11.02.2014ж. ҚР ҰБ курсы бойынша USD көрсеткішінің мөлшері	ҚР ҰБ бағамы – 185 KZT 1 USD болжанатын курсы бойынша USD көрсеткішінің мөлшері
Ең төменгі жалақы	19966	129,5	128,3	107,9
Ең төменгі есептік көрсеткіш	1852	12,0	11,9	10,0
Бірінші, екінші және үшінші балаға бір жолғы жәрдемақы	55560	360,6	357,1	300,3
Бірінші балаға бір жасқа толғанға дейінгі айлық жәрдемақы	10186	66,1	65,4	55,0
Базалық зейнетақы	9983	64,7	64,1	53,9
Ең төменгі зейнетақы	20782	134,8	133,5	112,3
Ең жоғарғы зейнетақы	54171	351,6	348,2	292,8

Теңгенің құнсыздануындағы теріс жақтарының бар болуы және оң салдары. Қазақстан бюджетіне девальвация оң ықпалын тигізеді, себебі оның табысы шикізаттық тауарларға тәуелді, ең алдымен көмірсутегі, олар әлемдік нарықта саудаға доллармен түседі.

Қазақстан қандайда бір қаржыдан тыс жүктемені кешірді және 2010 жылы жалпы бюджеттік баланс оң болды, ол 2013 ж ЖІӨ-нің 4,6% - ға, дегенмен мұнайлы емес бюджеттің тапшылығы мамен 12%-ы мұнайлы емес ЖІӨ-нің, мұнайлы емес экономика кірістерінен мемлекеттік шығыстардың асып кетуін білдіреді. Осылайша, әлсіз теңге мемлекетке борыштық міндеттемелерін қайтаруға көмектеседі.

Теңге девальвациясы болып оның шарасы, экономикалық параметрлерін жақсартуда, бірінші кезекте – ұлттық кәсіпорындар үшін бағытталған. Арзандату есебінен, теңге экономикалық объектілер қосымша пайда алады, бұл тұтастай алғанда республика экономикасына оң әсер етеді.

Қазақстанның Ұлттық Банкінде теңгенің жеткілікті монетарлық тетіктерін бақылау үшін, кемінде, ағымдағы жылдың соңына дейін олар жетеді. Макроэкономикалық көрсеткіштер бойынша алдамдарды түзетуге уақыт қажет, яғни оны қайта қарауда артуына күмән жоқ. 2014 жылы ЖІӨ-нің өсуі елдің күтуі бойынша, теңгенің кенеттен құлдырауын есепке ала отырып, 7%, инфляция 6,5% болуы тиіс[4].

Валюта девальвациясы алтын, уран және тағы да басқа металлдар және минералдардың экспорттаушылар пайдасына жатады. Мұнай және газ секторы, тау-кен өнеркәсібі девальвациядан қандай-ақ табыс табады. Бұдан басқа, мемлекеттік бастамалар бағдарламалары құнсызданудан пайдаланады. Атап айтқанда, мамандар келесі саланы: азық-түлік өнімдері (қант, кондитерлік өнімдер, маргарин және ұқсас өнімдер, сүт өнімдері, балық), құрылыс материалдары (кірпіш, гипс, құбырлар).

Девальвация кезінде басты қауіптілігі болып инфляция табылады, ол сөзсіз ұлттық валютаның қаманының төмендеуі кезінде туындайды. Мемлекет инфляциядан кейін қалпына келтіруде көбінесе валютаның резервтерін қысқартуды талап етеді, алайда, бұл болған жағдайда, валютаның төмендеуі орталық реттеушімен толық бақыланады, инфляция да бақылауда болады. Көрші елдің валютасы құлаған жағдайда, онда ол тауарлардың арзандауын тудырады. Девальвация себептерінің бірі ретінде тұтыну тауарларын сырттан әкелу есебінен импорттың өсуі, төлем балансының жақсарлауы туындайды [5].

Әдебиеттер:

1. Новости Казахстана и мира <http://today.kz/>
2. Новости, финансы, аналитика <http://newsem.ru/>
3. <http://www.banki.ru>
4. <http://www.bookz.com.ua>
5. Новости Казахстана <http://www.kursiv.kz/>